

اشاره
کتاب‌های مرتبط با روش تدریس و هم‌چنین روش‌های یادگیری رشته‌های مختلف هنری به‌ویژه برای دانشجو معلمان از دغدغه‌های همیشگی متولیان آموزش مراکز آموزش عالی فرهنگیان بوده است. دو کتاب «راهنمای درس هنر» مرتبط با آموزش مقطع ابتدایی (اول تا سوم) و «روش‌ها و فنون تدریس هنر» (مقطع راهنمایی تحصیلی) جزو آخرین قدم‌های آموزش و تدریس در زمینه هنر محسوب می‌شوند. این یادداشت با نگاه کاربردی و سعی بر نقد و تحلیل مختصر با رویکرد توانمندسازی معلمان و دانشجو معلمان حوزه تدریس هنر نگاشته شده است.

کلیدواژه‌ها: هنر، مقطع ابتدایی، برنامه درسی هنر، فنون تدریس، آموزش خط، آموزش طراحی، آموزش حجم.

دو کتاب، یک نقد

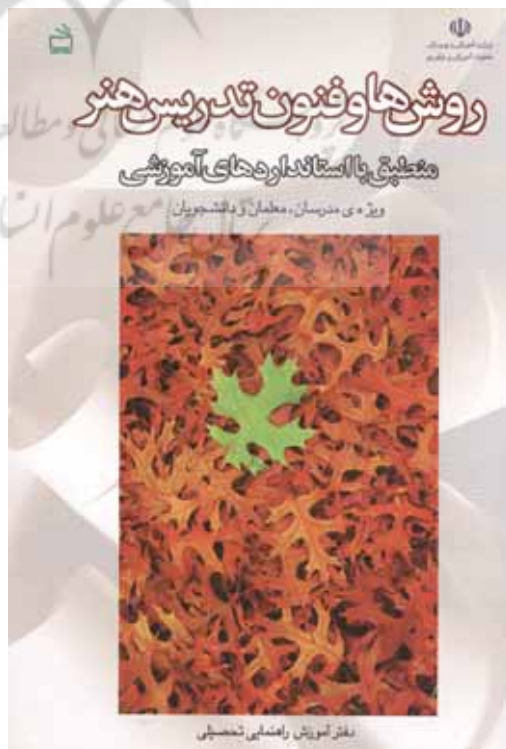
یادداشتی بر کتاب‌های «راهنمای درس هنر» و «روش‌ها و فنون تدریس هنر»

حمید قاسم‌زادگان

مدرس تربیت معلم هنر

دانشجویان نگاشته شده، مؤلف هدف از هنر را با توجه به آن‌که انگیزه هنر، فطری (درونی) معرفی می‌شود، آن را با زبان عواطف و بیان و شعور و بصیرت غیرقابل پیمایش و ذهنی و مغزی معرفی می‌کند. به‌گونه‌ای که هدف خاصی را که در نگاه دینی کتاب راهنمای درس هنر آمده است، معین نمی‌کند. نگارنده در نقد و تحلیل هر دو کتاب معتقد است می‌بایست اول اهداف نویسندگان آن‌ها مشخص گردد تا در بررسی‌های دیگر به سراغ چند و چون و کیفیت موجود در تألیف نامبردگان رفت. اساساً اهداف، چه دینی و یا غیره در نهایت به فراموشی سپرده می‌شود و هنر در همان حد و اندازه کتب دیگر مشابه در زمینه هنر به‌خصوص مراحل اولیه تحصیل در دانشگاه‌های هنری باقی می‌ماند.

در تربیت معلم، در درس هنر برای آموزگاران

«هنر در اندیشه دینی در یک حقیقت آرمانی است که در هنرمند، دغدغه شدن را ایجاد می کند. هنرمند فاصله بین بودن و شدن را درک می کند و برای طی این فاصله به تلاشی عمیق می پردازد، تا چگونه شدن را متجلی سازد»

روان‌شناسی تربیتی کودکان تمرکز یافته است و در آن کمتر از مثال‌های هنری مشاهده می‌شود، شایسته بود این مهم با کمک هنرمندان نگاشته می‌شد و پیوند هنر و علم تربیت شاخص تر نمود پیدا می‌کرد.

در تعدادی از مراکز تربیت معلم هنر و آموزش ضمن خدمت فرهنگیان دانشجو معلمان آموزش ابتدایی تا قبل از جلسات فشرده کار عملی هنوز در زمینه مفهوم تلفیق رشته‌های هنری چون داستان، قصه، شعر و... مطرح شده در صفحه مقدمه^۳ مشکل دارند و یا در مبانی نقاشی کودکان^۴ چگونگی تلفیق ابزار نقاشی که هر کدام کاربرد مخصوص به خود دارد اما با خلاقیت معلم هنر می‌توانند همگی در یک صفحه کاغذ جمع گردند و باعث رشد خلاقیت کودک شوند.

فصل سوم کتاب مورد بحث به کاردستی پرداخته شده است (حدوداً ۵۹ صفحه). این حجم گسترده از دانستنی‌های معلم شروع و تا ساختن بشقاب گل در پایه سوم ادامه می‌یابد. کار با کاغذ و مقوا عمده این فعالیت‌هاست که به گل‌سازی و مواد طبیعی ختم می‌گردد. تصاویر انتخابی در این صفحات مناسب و جذاب هستند. به نظر می‌رسد با توجه به آن که سیاست وزارت آموزش و پرورش به سمت اهمیت دادن به دوره‌های پیش‌دستانی متمایل است، شایسته است بیشتر این فعالیت‌ها که می‌تواند زمینه‌ای در بروز خلاقیت در کودکان ایجاد نماید، به آن دوران برگردد. در زمینه کاردستی با توجه به رویکرد نسل نوجوان به تکنولوژی‌های روز و اهمیت جامعه و رسانه‌ها به صنایع دستی و یا حتی حجم‌های نوین در فضاهای شهری، ذهن دانش‌آموزان درگیر طراحی‌های انتزاعی هدفمند گردد نه آن که فقط در حوزه طرح‌های اتفاقی - که نگارنده مخالف آن نیست اما در حد محدود می‌پسندد - متوقف بماند و دانش‌آموز نتواند بین خلاقیت خود و فضای خارجی پیرامونش تعادل ایجاد نماید.

یکی از فصل‌های مناسب (فصل چهارم) تربیت شنوایی در دانش‌آموزان است که در کتاب راهنمای درس هنر مورد توجه قرار گرفته است. اما خلائی که مشاهده می‌گردد، قطع ناگهانی مباحث هنرهای تجسمی و ورود به بحث تربیت شنوایی است.

آنچه بیشتر اوقات مورد سؤال دانشجو معلمان قرار می‌گیرد، بی‌توجهی نگارندگان کتاب به هنر خوش‌نویسی است. حلقه گمشده هنری که اسلامی و ایرانی بوده و سرشار از زیبایی‌های هنری است. خوش‌نویسی

و دبیران اکثر اوقات شاهد این قضیه هستیم که به‌خصوص در مقطع ابتدایی آموزگاران بی‌تجربه بنا به اقتضا، علاقه و آشنایی با هنر بیشتر مضامین جهت دروس هنری را معطوف به موضوعاتی چون نقاشی از یک موقعیت اجتماعی و یا... کرده‌اند. با فرض آن که در مدرسه و اجتماع دانش‌آموز با این موضوعات آشنا بوده و به‌راحتی از پس آن برمی‌آید، اما در بررسی نمونه‌های مختلف نگارنده شاهد عکس موضوع بوده و نگاه پرورشی موجود در موضوعات آموزگار مربوطه به دلیل سختی به تصویر کشیدن آن موضوع در نهایت نتیجه منفی داده است. با مرور سرفصل کتاب راهنمای درس هنر که از فصل دوم صفحه ۴۹ شروع می‌شود، در فعالیت‌های یادگیری به‌خصوص «نقاشی با موضوع آزاد» صفحه ۹۰ هیچ اشاره‌ای به موضوعات اجتماعی و یا ایده‌های ماورایی نشده است.

در وبلاگ خودجوش گروه معلم هنر - (رستگاران) در مصاحبه‌ای با رضا تبریزی نویسنده کتاب‌های آموزشی در زمینه هنر آمده است: «ما فقط دو کتاب به نام راهنمای درس هنر و روش‌ها و فنون تدریس هنر داریم که فقط یک‌سری مسائل درسی را تعریف کرده و معلمی که تاکنون کار هنری نکرده و با آن‌ها ناآشناست، نمی‌تواند مجری آن کارها باشد. به تعبیر دیگر، طرح درس مشخصی برای معلم ناآشنا به‌خصوص در کتاب (راهنمای درس هنر) وجود ندارد و بیشتر به عنوان مطالب پیشنهادی است.»

محتوای برنامه درسی هنر در کتاب راهنمای درس هنر، فصل اول در ارتباط با طبیعت است که سعی دارد با مطرح نمودن عناصر مهم تجسمی چون نقطه، خط، سطح، حجم، رنگ و غیره در حوزه هنر با برداشت از طبیعت قدم اول را با طبیعت‌شناسی دانش‌آموزان آگاهانه بردارد. اما همان‌گونه که در سطور بالا ذکر گردید، چگونگی آوردن این مهم (طبیعت‌شناسی) به داخل کلاس‌های کنونی که از نظر فیزیکی تعداد زیادی از مدارس موجود فاقد آن هستند و بیشتر شکل و شمایل آپارتمانی دارند، تجربه‌ای ذکر نشده است. چرا که در این زمینه اگر هدف اصلی آنالیز کردن و ساده نمودن طبیعت باشد، در عصر تکنولوژی‌های آموزشی به چه علت راهکار صحیح آوردن طبیعت به درون کلاس آن‌هم با استفاده از هنر عکاسی و تصویربرداری و یا اهمیت دادن به گردش و بازدیدهای علمی در درس هنر مورد توجه واقع شده است؟ از آنجایی که بخش اول کتاب مذکور بر روی

ما فقط دو کتاب به نام راهنمای درس هنر و روش‌ها و فنون تدریس هنر داریم که فقط یک‌سری مسائل درسی را تعریف کرده و معلمی که تاکنون کار هنری نکرده و با آن‌ها ناآشناست، نمی‌تواند مجری آن کارها باشد

می‌توانست زینت‌بخش فصل چهارم بوده تا بعد از آن به تربیت‌شنوایی پرداخته شود. اهمیت به خط‌تحریری و زیبانویسی که پایه‌های مختلف ابتدایی هنر خوش‌نویسی است؛ و در کنار آن، معرفی خوش‌نویسان مطرح جامعه که بعضاً از کودکی به این هنر فاخر پرداخته‌اند؛ وجود انواع و اقسام کتب آموزش خط‌تحریری که همگی از نگاه تربیتی و زیباشناسی مقطع ابتدایی می‌توانند نقد گردند، دلیل موجهی است که از فقدان آن همه در این کتاب می‌توان اظهار تأسف نمود.

آن‌چه در این کتاب در مورد تربیت‌شنوایی اهمیت داده شده، توجه‌دادن کودکان به انواع صداهای مختلف و صداسازی‌های گوناگون با انواع وسایل ساده است. و البته آموزش چند سطری پیرامون نت‌نویسی و نت‌خوانی در موسیقی، که به نظر می‌رسد جز سرگردانی مخاطب چیز بیشتری عاید او نمی‌کند. مخاطبی که در پایان بین سرود، ترانه، موسیقی و... نمی‌داند کدام آموزشی‌تر و مورد توجه نگارندگان کتاب است.

در سیستم آموزش تحصیلی سال‌های اخیر، چندی است تصمیم بر این قرار گرفته که دانش‌آموزان استثنایی به‌ویژه ناشنوا در کنار دیگر دانش‌آموزان عادی بنشینند و با هدف پویایی و تکامل بیشتر، آموزش عادی ببینند. از آنجایی که اکثر این دانش‌آموزان علاقه‌مند به رشته‌های هنری نیز هستند، مناسب است رهنمودهایی در آینده برای آگاهی معلمان و دانشجو معلمان در این فصل ارائه گردد.

فصل پنجم کتاب به قصه و قصه‌گویی اختصاص دارد. این فصل که به همت هادی مرزبان از هنرمندان موفق عرصهٔ تئاتر نگاشته شده است، بخش جذابی به نام ما، کودکان و قصه‌ها دارد که در آن نویسنده با صراحت تأکید می‌کند که هر قصه‌ای را نباید برای کودکان تجویز کرد؛ قصه‌های کودکان باید... و در ادامه هشت مورد تذکر را بیان می‌کند که فقط لازمهٔ ادبیات کودک و نوجوان است. اما بر توانمندسازی معلم و دانشجو معلم و یا دانش‌آموز تأکید نمی‌نماید. به نظر می‌رسد دست‌اندرکاران تألیف کتاب حاضر می‌بایست این فصل و یا حتی فصل‌های دیگر را حتی‌الامکان به نویسندگان و هنرمندان آشنا به مقولات آموزشی و سیاست‌های وزارت آموزش و پرورش بسپارند. چرا که صحنهٔ قصه‌گویی و اجرای نمایش در کلاس‌های درس همانند صحنه‌های سالن‌های تئاتر و یا محافل موجود در مکان‌های هنری همانند کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان نیست.

اگر نویسنده این فصل اصل را بر کار کارگاهی نمایش و نمایش خلاق با استفاده از تصاویر کتب درسی می‌گذاشت، قطعاً از نظر دیدگاه آموزشی «تربیت معلم» می‌توانست موفق‌تر عمل نماید و نتایج بهتری به‌خصوص در مسابقات فرهنگی و هنری دانش‌آموزان در قسمت ادبی و نمایشی به‌دست دهد.

همان‌گونه که قبلاً مطرح گردید، کتاب راهنمای درس هنر فقط پایه‌های اول، دوم و سوم ابتدایی را در برمی‌گیرد و تکلیف مراکز تربیت معلم و آموزش ضمن خدمت معلمان در زمینهٔ باقی پایه‌ها (چهارم و پنجم) از سال ۱۳۸۵ در زمینه چاپ کتاب آموزشی کددار مشخص نیست.

از سوی دیگر، کتاب روش‌ها و فنون تدریس هنر دومین کتابی است که بنا به گفته نویسنده منطبق با استانداردهای آموزشی نوشته شده است. کتاب دارای ۱۰ فصل بوده و هم‌چون کتاب «راهنمای درس هنر» حدوداً ۷۲ صفحه مطلب پیرامون مباحث نظری هنر و آموزش و فنون تدریس هنر گردآوری شده است. در مرحلهٔ اول می‌توان گفت همین مباحث ذکر شده از نقاط قوت اولیهٔ این کتاب نسبت به کتاب قبلی است. کتاب حاضر سعی می‌کند استاندارد مورد ادعا را در روش‌ها و فنون تدریس هنر مطرح نماید که البته ضمن توجه به رویکرد پژوهشی، با استفاده از تجربیات و بازخوردهای آموزشی معلمان ایرانی و یا معلمان و مدرسان غربی و... تهیه و تنظیم گردیده است. به‌هر صورت اهمیت موضوع جای بسی امیدواری و سپاس دارد؛ چرا که سعی در راه‌گشایی بوده است.

مبحث تخصصی هنر از فصل چهارم آغاز می‌گردد و نویسنده با هنر تذهیب و نگاره آغاز می‌کند؛ سپس به پرسپکتیو، نقاشی آبرنگ، طراحی، بعد در فصل پنجم به اجراهای مختلف الگوهای تدریس هنر، در فصل ششم به طرح درس هنر، در فصل هفتم به الگوهای جدید تدریس هنر، در فصل هشتم به ارزش‌یابی، در فصل نهم به اندازه‌گیری و در فصل دهم به کارنامه‌های توصیفی با ذکر نمونه‌های مدارس خارجی و ایرانی می‌پردازد.

با مروری اجمالی روشن می‌شود که نویسنده سعی در یکسان‌سازی روش‌ها و فنون تدریس هنر دارد و بر آن است تا به‌صورت اختصاصی برای مدرسان، معلمان و دانشجویان که سال‌ها در مراکز تربیت معلم مجبور بودند به شکل عام فقط یک کتاب در زمینهٔ فنون تدریس آن‌هم با گرایش علوم انسانی بخوانند، ارائهٔ طریق و تکلیف نماید. از چاپ اول کتاب در سال ۱۳۸۷ حدود سه سال

از طرفی
دانش آموزان
هم پی به از
هم گسیختگی
کتاب‌ها برده‌اند.
کتاب هنر
سال‌های قبل از
کتاب‌های فعلی
بهتر بود

در این بخش طراحی پوستره‌های ساده را می‌طلبید. چاپ رنگی نقاشی‌های موجود در اکثر کتاب‌ها بی‌کیفیت است. مانند کتاب سال اول درس (۱۶) طراحی و نقاشی.

در کتاب سال اول درس (۱۱) با موضوع کاغذ ابری‌سازی است که تصاویر ابری‌سازی شده در این درس نامناسب و نازیبا هستند و دانش‌آموزان در کلاس درس بهتر از تصاویر فوق کاغذ ابری‌سازی (ابر و باد) به‌وجود می‌آورند.

سرمشق‌های خوش‌نویسی سال دوم و سوم جذاب به‌نظر نمی‌رسند و کمی هم سخت بوده و در حد فراگیران نیستند. در کتاب سال اول، آموزش حرف «م» و در کتاب سال دوم نیز آموزش حرف «م» در خوش‌نویسی آمده است؛ در حالی که در کتاب سال اول تا سوم اصلاً از حروف «ص - ض - ط - ظ - ل - ق» خبری نیست ولی مابقی حروف و نحوه آموزش آن‌ها آمده است.

قطعاً ایرادهایی از این دست و حتی پیشنهادها در زمینه کتب هنر که مورد بحث این «تحلیل» نیست، زیادند. این در حالی است که کتاب روش‌ها و فنون تدریس هنر نیز به نظر نگارنده هنوز بازخورد جدی از سوی مخاطبین نداشته است.

اما از آنجایی که انگیزه اصلی نویسنده ایجاد خلاقیت در طرح درس‌ها هدف‌گذاری شده، امید است در آینده مکمل کتاب «راهنمای درس هنر» گردد و بتواند برای هر دو مقطع راهنمایی و ابتدایی مفید فایده قرار گیرد. نکته مهم دیگر نیز آن‌که با تغییر کتب هنر در بین معلمان هنر ایجاد انگیزه نمی‌گردد. زیرا بیشتر فنون و روش‌های تدریس بی‌فایده جلوه کرده و در حد تئوری به‌کار برده خواهد شد. امید است نظام آموزشی و آموزش عالی فرهنگیان در تدریس کتبی همانند روش‌ها و فنون تدریس هنر از اساتید هنرمند و آشنا به فن تدریس بهره‌برند. وگرنه با توجه به حجم بالا و عدم تنوع رنگی و صفحات پر از جدول و مثال، کتاب فعلی به تنهایی راه‌گشای دانشجو معلمان درس هنر نخواهد بود.

می‌گذرد و نگارنده با رجوع به سایت‌های مختلف موفق نشد پیرامون نقطه نظریات مخاطبین که دبیران هنر باشند، مطلب خاصی پیدا کند. اما در وبلاگ گروه هنر مدارس منطقه میناب، نکات جالبی در زمینه کتب درس هنر مطرح شده که احتمالاً می‌تواند نمونه‌ای آینه‌نما از نقد کتاب هنر پایه راهنمایی و هدف‌گذاری‌های نویسنده کتاب روش‌ها و فنون تدریس هنر باشد.

نویسنده وبلاگ می‌نویسد: «جا دارد دفتر تألیف و برنامه‌ریزی کتب درسی نسبت به کتب هنر دوره راهنمایی بازنگری جدی داشته باشد. چرا که دنیای امروز ما دنیای حرکت است و سکوت و سکون در کتب درسی روا نیست؛ بالاخص در این زمان که علم به سمت جهانی‌شدن می‌رود و درس هنر مجالی است برای اندیشیدن و تفکر در زیبایی‌ها و خلاقیت‌ها.»

نویسنده مدعی است در سال (۸۱-۸۰) در بین دبیران هنر دوره راهنمایی بیش از ۱۰ استان کشور دانشجویان کارشناسی هنرهای تجسمی مرکز آموزش عالی فرهنگیان تهران یک نظرسنجی انجام داده که اکثراً نسبت به وضعیت علمی کتب هنر دوره راهنمایی و محتوای آن‌ها ابراز نارضایتی نموده‌اند. از آنجایی که اکثر کتاب‌های دوره راهنمایی تغییر کرده‌اند و تا حدودی به‌روز شده‌اند، اما متأسفانه کتب‌های هنر بدون کارشناسی و عدم بررسی فقط حجمشان کم شده و هیچ تغییری در دروس پیش‌نیامده است. از طرفی دانش‌آموزان هم پی به از هم گسیختگی کتاب‌ها برده‌اند. کتاب هنر سال‌های قبل از کتاب‌های فعلی بهتر بود. چون فراگیران را با هنرهای سنتی و اساتید آن رشته‌ها آشنا می‌کرد. نویسنده اهم ضعف کتب هنر را چنین برمی‌شمارد:

«طراحی جلد کتاب ارتباط قوی با مخاطب برقرار نمی‌کند و در پشت جلد، آرم جمهوری اسلامی روی پرچم زیبا طراحی نشده است.

تصویری‌گری داخل کتاب‌ها برای دانش‌آموزان زیاد جذاب نیست. در تصاویر کتب سه ساله هنر دوره راهنمایی تصویرگری و عکس‌ها گویا نیست و ابهام و پیچیدگی در آن‌ها موج می‌زند. (به‌طور مثال) عکس‌هایی که از تنه درخت در کتاب سال سوم (درس ۳ طراحی و نقاشی) آمده، دانش‌آموزان را متوجه بافت و جنسیت در طراحی نمی‌کند.

پوستره‌های به‌کار رفته در کتاب سال سوم (درس ۸ طراحی و نقاشی) با دانش‌آموزان ارتباط برقرار نمی‌کند.

پی‌نوشت

۱. راهنمای درس هنر، کد ۵۳/۴ نوشته گروه مؤلفان، ناشر اداره کل چاپ و

توزیع کتاب‌های درسی، ۱۳۸۵، ص (بدون شماره)

۲. روش‌ها و فنون تدریس هنر، سیدحسین جوزی، ناشر مدرسه، ۱۳۸۷، ص ۱۵

۳. پیشین، ص ۱۵

۴. پیشین، ص ۶۰

۵. پیشین، ص ۱۸

۶. پیشین، ص ۷۵